

Права людини і толерантність

Немає єдиного і чіткого визначення щодо поняття „Права Людини“. Поняття Права Людини формувалося протягом багатовікової історії людства. Ще за часів стародавньої Греції, філософи – стоїки стверджували: *„Права не є конкретними привілеями громадян у конкретних містах, але є чимось, наданим людській істоті, де б вона не була, вже на підставі того, що вона є людською і розумною“*. Права Людини належать кожній людині, вже тому, що вона народилась людиною. Права Людини не можна купити, заробити чи успадкувати. Тому Права Людини – це „природні права“ кожної людини.

Ось яке визначення дають автори Посібника з навчання правам людини за участі молоді „Компас“: *„Права людини подібні броні: вони захищають вас; вони подібні правилам, оскільки говорять вам, як можна себе вести; вони подібні суддям, тому що ви можете до них закликати. Вони абстрактні, як емоції, і як емоції вони належать кожному, і існують щоб навколо не відбувалося. Вони подібні природі, тому що їх можна попірати; і подібні духу, тому що їх неможливо розрушити. Подібно часу, вони однаково відносяться до всіх нас: багатих і бідних, старих і молодих, білих та чорних, високих та низькорослих. Вони пропонують нам повагу і вимагають, щоб ми відносились з повагою до інших. Вони подібні добру, правді та справедливості: ми розходимось у їх визначенні, але, побачивши, впізнаємо їх.“*¹

Категорія Прав людини діє виключно у стосунках між людиною і владою. Права людини – це межі влади. Вони визначають ту сферу життєдіяльності людини в яку влада (держава) не може втручатись і ті обов'язки, які має держава щодо людини.

Толерантність має так звану „горизонтальну“ природу і стосується взаємовідносин між людьми. Стосунки між людиною і владою передбачають особливий характер: *„...Концепція прав людини ґрунтується на трьох положеннях: по-перше, кожна влада обмежена; по-друге, кожна людина має свій автономний світ, втручатися в який не може жодна сила; по-третє, кожна людина захищаючи свої права, може висунути претензії до держави“*.²

Вступаючи у складні взаємовідносини один з одним ми зазвичай перебуваємо у стані конфлікту прав. Це означає, що будучи вільними за своєю природою ми у багатьох випадках переступаємо поріг приватності іншої особи, втручаємося в її приватний світ. Наприклад, виражаючи власні погляди (словом або поведінкою) ми раптом можемо образити іншу людину. Але не обов'язково таке втручання є явищем негативним. Індивідуальним „людським світам“ притаманно з'єднуватись, коли виникають почуття любові, кохання, дружби... Людина за власним бажанням відкриває для іншої людини певні сфери свого приватного світу обережно ступаючи за поріг відкритих дверей чарівного світу навпроти. І тут ми зустрічаємося з витокami, джерелами толерантності. Бо відгукнувшись на взаємні запрошення до приватних світів ми не тільки внутрішньо багатіємо, але й мусимо поступитися. Поступитися частинкою свого індивідуального світу, частинкою своєї свободи.

Між державою і людиною діють стосунки іншого характеру. По-перше, державу створили люди для себе заради безпеки власних приватних світів, погодившись обмежити певною мірою свої свободи – віддаючи частину приватної власності сплачуючи податки, дотримуючись законів, підчиняючись рішенням суду і т. п. Держава виконує функції регулятора і захисника, що діє за дорученням людей. Таким чином, ми не можемо терпимо (толерантно) ставитись до державних інституцій. Доручивши їм власну безпеку, заплативши за це шматочком власної свободи ми мусимо висувати претензії до держави, якщо вона не виконує свої функції. Саме індивідуальні свобода, автономність і можливість пред'являти претензії характеризує стосунки між людиною і державою: *„...Раб – слуга завжди просить, вільний індивідуум вимагає. Вимога є важливим компонентом людської гідності. Захист гідності, у свою чергу, є однією з основних функцій захисту прав“*.³

Незважаючи на те, що полем дії прав людини є стосунки між владою і людиною, а толерантність діє у так званих „горизонтальних“ відносинах, вона є надзвичайно важливою для концепції прав людини.

Повернемося до витоків. Джерелом прав людини є людська гідність. Наші почуття, як лакмусовий папірець одразу реагують на ті випадки, коли з нами грубо поводяться, принижують, кривдять використовуючи своє службове положення, високий ранг, нашу залежність в певній ситуації від дій чиновника, державного посадовця. Якщо страждає наша людська гідність, значить Права Людини порушуються. *„Людська гідність витікає із самої суті людськості, вона притаманна, як немовляті, яке ще не встигло нічого вчинити, так і запеклому злочинцю. Людська гідність – це не теж саме, що гідність особиста – поняття близьке до поняття честі.. Особисту гідність ми заробляємо самі, вона зростає, якщо ми поводимося благородно, і падає, якщо ми вчиняємо ницість“.*⁴

Толерантність має ті самі джерела. Кожна людина, її погляди, переконання, індивідуальні риси заслуговують поваги вже тому, що за своєю природою вона є людиною. У цьому сенсі є два підходи до розуміння толерантності: так звані „негативна толерантність“ і „позитивна толерантність“. „Негативна толерантність“ передбачає ігнорування того, що нам не подобається або є не звичним для нас в іншій людині. „Позитивна толерантність“ є категорією пов'язаною з самореалізацією і самовдосконаленням людини, і займає більш високий рівень цивілізаційного розвитку. „Позитивна толерантність“ передбачає не просто терпимість, але намагання зрозуміти, дослідити світ іншої людини. І це є шлях до внутрішнього збагачення. Цей досвід є досвідом Творця яким керує любов до ближнього.

Взаємодоповнюючими для концепції прав людини і поняття „толерантність“ є розуміння принципу рівності.

Права людини однаково належать кожній людині незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, стану здоров'я, майнового стану та інших відмінностей. Таким чином, Права Людини – універсальні. Із універсальності прав виходить дуже важливий принцип на якому ґрунтуються Права Людини – рівність. Всі люди рівні, вже в тому, що вони люди.

Толерантне ставлення ґрунтується також на постулаті рівності і саме ідея рівності стала основоположною в еволюції розвитку прав людини, у формуванні сучасної концепції прав людини.

У різні історичні часи, рівність розумілась по різному, так само, як ця ідея й в устах сучасних політиків, означає різні речі. На початку цього нарису вже згадувались твердження філософів-стоїків. У цих твердженнях прослідковується ідея права – як загальна приналежність.

Послідовниками стоїків були римські законники, зокрема Цицерон, який переклав філософські ідеї на юридичну латину. Римляни розвинули правову систему, головною засадою якої, була рівність всіх вільних – не рабів.

Трансформація принципу рівності до більш сучасного його розуміння відбувається в епоху просвітництва. Новий підхід до рівності отримав своє відображення у „Декларації прав людини і громадянина“: *„Люди народжуються й залишаються вільними і рівними в правах. Суспільні відмінності можуть ґрунтуватись лише на суспільному пожитку“*⁵ та у „Декларації незалежності США“: *„Ми виходимо із тої самоочевидної істини, що всі люди створені рівними і наділені їх Творцем означеними невідчужуваними правами, до яких відносяться життя, свобода і прагнення щастя“.*⁶

У цих же документах вперше з'явилися так звані „права першої генерації (покоління)“. Це були особисті (громадянські) і політичні права.

Однак, згодом, принцип рівності отримує різні політичні забарвлення. Це спричинило те, що спроби політичного втілення рівності у різних політичних системах, як правило *„...приводили до ще більшого кровопролиття, диктатури, експлуатації та економічного занепаду“.*⁷

„...Слово рівність на вустах політика може означати різні речі. Якщо про рівність говорить людина – трохи спрощуючи – з комуністичним походженням, вона має на увазі рівність щодо грошей, які належать кожному, і не грошових засобів, життєвих умов. Яскравим прикладом такого підходу був лозунг „у нас усіх однакові шлунки“, а значить кожному належить одне й те ж.

Для соціалістів рівність означає рівність можливостей. Вступаючи в життя, у людей повинні складатися рівні можливості, потім здібні й працелюбні досягнуть успіху, тоді як інші не зроблять кар'єри, але на старті всі повинні мати рівні можливості. Таке мислення з'являється в концепції прав людини при розгляді питань прав осіб, що належать до національних і громадянських меншин.

*Нарешті, ліберал розуміє рівність як рівність прав і рівність перед законом. Поняття рівності прав дуже близьке за своїм значенням забороні дискримінації. А дискримінація – це будь-яка, що не має раціонального обґрунтування, побудована на підставі фізичних або біологічних ознак, диференціація прав або право чинності. Для прикладу: не можна вважати дискримінацією заборону на управління автомобілем незрячим, оскільки така заборона має раціональне обґрунтування. Але дискримінуючою буде заборона видавати права на управління транспортом блондинкам або циганам...“*⁸

Заборона дискримінації сьогодні – це категорія, що належить до сучасної концепції прав людини і є юридичною нормою, яка покликана захищати кожного індивідуума від будь-якої спроби влади обмежити в правах без раціонального на те обґрунтування. Свобода від дискримінації витікає із універсальної ідеї прав людини, яка в свою чергу з'являється одразу після Другої світової війни, зі створенням Організації Об'єднаних Націй, і прийняттям 10 грудня 1948 року Загальної Декларації Прав Людини. *„...Універсальна ідея пра, в людини з'явилася одразу після II світової війни. Вона розглядалась як засіб, що дозволить запобігти відродженню фашизму та інших форм авторитарного правління, досить розповсюджених у довоєнному світі. Вона покликана була звести нанівець небезпеку такої ситуації, коли – як це було у гітлерівській Германії – законно обраний уряд міг здійснювати злочини і жорстокості від імені правлячої більшості...”⁹*

Але, навіть універсальна ідея прав людини не в змозі подолати нерівність у ставленні людей

одне до одного. Завжди і в будь-якому суспільстві є ті, хто залишається знехтуваними, групи людей, до яких, в силу укорінення багатовіковою історією стереотипів, з презирством ставиться суспільство. За таких обставин, вистачить невеликих зусиль, навіть самій демократичній владі для того, щоб нарешті знайти нібито „раціональне обґрунтування”, насправді нераціональної диференціації. Достатньо найменшого прояву авторитаризму з боку влади, і вона знайде спосіб „зіштовхнути лобами” своїх підопічних, які, за умови упередженості у взаємних стосунках з легкістю перетворяться із громадян – на маріонеток.

Отже толерантність – це не просто ставлення, принцип – це спосіб порятунку. Це відправна точка для громадянської дії. Жодна гуманістична система не матиме сенсу, якщо не існуватимуть ненасильницькі способи її підтримки. Виховання толерантності є одним із таких способів. Сама толерантність є якістю борця за права людини.

Сергій БУРОВ

- 1 Посібник з навчання правам людини за участі молоді „Компас”. – www.eycb.coe.int/compass/contents.
- 2 Віктор Осетинський. Введення у концепцію прав людини. – За матеріалами Вищого Міжнародного курсу Захисту Прав Людини, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща).
- 3 Віктор Осетинський. Введення у концепцію прав людини. – За матеріалами Вищого Міжнародного курсу Захисту Прав Людини, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща).
- 4 Марек Новицький. Що таке права людини. – За матеріалами Вищого Міжнародного Курсу Захисту Прав Людини, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща).
- 5 Прийнята Установчими зборами 26 серпня 1789 р. (Переклад неофіційний. – **С. Б.**).
- 6 Декларація незалежності США. – Конгрес США, 4 липня 1776 р. (Переклад неофіційний. – **С. Б.**).
- 7 Віктор Осетинський. Права людини у ХХІ столітті. – За матеріалами Вищого Міжнародного Курсу Захисту Прав Людини, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща).
- 8 Марек Новицький. Що таке права людини. – За матеріалами Вищого Міжнародного Курсу Захисту Прав Людини, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща).
- 9 Віктор Осетинський. Права людини у ХХІ столітті. – За матеріалами Вищого Міжнародного Курсу Захисту Прав Людини, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща).